

<https://doi.org/10.56583/frp.2699>

**Piotr Gołdyn\***

*Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych*

*Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego*

<https://orcid.org/0000-0003-4382-6526>

## **SODALICJE MARIAŃSKIE NAUCZYCIELEK W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ W ŚWIECIE CZASOPISMA „SODALIS MARIANUS”**

### **Streszczenie**

Wśród wielu sodalicji mariańskich w Polsce, w okresie międzywojennym znaczące miejsce zajmowały stanowe, wśród nich były te dedykowane nauczycielkom. W poszczególnych latach omawianego okresu odnotowywano około trzydzieści tego typu stowarzyszeń, które skupiały ponad 1800 członkiń. Na łamach czasopisma „Sodalis Marianus” pojawiały się informacje na temat ich aktywności. Na pierwsze miejsce wysuwała się ta *stricte* religijna, jednakże aktywne były również w innych obszarach m.in. Solidacje popierały na działalność misyjną. Jako nauczycielki działały także społecznie, pomagały biednej młodzieży, organizowały świetlice dla uczniów, zajmowały stanowisko wobec polityki oświatowej realizowanej przez władze. Walczyły z demoralizacją, troszcząc się o wychowanie w duchu katolickim i narodowym.

**Słowa kluczowe:** *Sodalicje mariańskie, nauczycielki, dwudziestolecie międzywojenne, „Sodalis Marianus”, Polska, katolicyzm, wychowanie*

---

\* Piotr Gołdyn – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Kaliskiego, zatrudniony w Instytucie Interdyscyplinarnych Badań Historycznych Uniwersytetu Kaliskiego. Zajmuje się dziejami oświaty i szkolnictwa w Polsce i Europie wschodniej ze szczególnym uwzględnieniem okresu dwudziestolecia międzywojennego, e-mail: [p.goldyn@uniwersytetkaliski.edu.pl](mailto:p.goldyn@uniwersytetkaliski.edu.pl)

## MARIAN SODALITIES OF TEACHERS DURING THE SECOND POLISH REPUBLIC IN THE LIGHT OF THE "SODALIS MARIANUS" MAGAZINE

### Abstract

Among many Marian sodalities in Poland, in the interwar period the state ones occupied a significant place, including those dedicated to women teachers. In particular years of this period, there were about thirty associations of such type, which had over the thousand and eighthundred members. Information about their activities appeared in the "Sodalis Marianus" magazine. The strictly religious one came first, but they were also active in other areas. For example, they supported missions. They were also socially active as teachers. They helped poor youth, organized community centers for students, and took a stand on the educational policy implemented by the authorities. They fought against the demoralization of young people, caring for education in the Catholic and national spirit.

**Keywords:** *Marian sodalities, teachers, interwar period, "Sodalis Marianus", Poland, Catholicism, education*

~ . ~

Nauczycieli w II Rzeczypospolitej charakteryzowało zaangażowania społeczne. Realizowali się oni w różnych obszarach, w zależności od osobistych zainteresowań<sup>1</sup>. Część z nich włączała się w działalność organizacji paramilitarnych, inni tworzyli straże pożarne, jeszcze inni, głęboko wierzący przystępowali do organizacji religijnych, a jedną z nich były sodalicje mariańskie. Szczególnie aktywne w tej działalności były kobiety. Tam gdzie była taka możliwość, włączały się do stanowych sodalicji, jak na przykład urzędniczych czy nauczycielskich. I właśnie te ostatnie stały się przedmiotem zainteresowani i analizy. Głównym źródłem wiedzy wykorzystanym w niniejszym opracowaniu będzie czasopismo „Sodalis Marianus”, które oprócz tekstów poświęconych sprawom formacyjnym publikowało również sprawozdania z działalności sodalicji, w tym także nauczycielskich.

Dzieje sodalicji mariańskich zostały opisane. Warto w tym miejscu nadmienić, że początek dał im ks. Jan Leunis, jezuita. Założył on takie stowarzyszenie wśród studentów w Rzymie. Idea się przyjęła i realizowana była szczególnie przez członków Towarzystwa Jezusowego<sup>2</sup>. W literaturze przedmiotu nie brakuje opracowań

<sup>1</sup> Więcej na temat aktywności społecznej nauczycieli w tym okresie zob. M. Iwanicki, *Spółeczna działalność pozaszkolna nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918-1939*, Olsztyn 1984.

<sup>2</sup> A. Puszcza, *Sodalicje mariańskie uczniów szkół średnich Krakowa w XIX wieku i w okresie II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Humanistyczne” 2009, t. LVII, z. 2, s. 121.

poświęconych sodalicjom mariańskim<sup>3</sup>. Poruszają one problematykę sodalicii jako takich lub skupiają się na stanowych, w tym ostatnim przypadku szczególnie na uczniowskich<sup>4</sup> czy też akademickich<sup>5</sup>. Sodalicijom nauczycielskim nie poświęcono do tej pory uwagi. Wydaje się zatem zasadna próba analizy ilościowej i jakościowej sodalicii, które skupiały w swoich szeregach nauczycielki z różnych środowisk.

Sodalicje miały w zasadzie charakter ściśle religijny. Gros wiadomości publikowanych na łamach „Sodalis Marianus” w odniesieniu nie tylko do sodalicii nauczycielek, dotyczyła właśnie zaangażowania religijnego. Ale nie pomijały one działań społecznych i charytatywnych. Podejmowały te dotyczące oświaty, organizowały świetlice dla dzieci, zajmowały stanowisko wobec problemów wychowawczych i działań podejmowanych przez władze państwowe. I właśnie te wątki stanowią oś analizy podjętej w niniejszych rozważaniach.

Pierwsze czasopismo pod nazwą „Sodalis Marianus”, ukazywało się w latach 1896-1897 w formie miesięcznika. Było ono organem stowarzyszeń katolickich działających na terenie Lwowa, a inicjatorami założenia było dwóch jezuitów – Henryk Jackowski i Jan Badeni. Po ukazaniu się 14 numerów czasopismo przyjęło nową nazwę w brzmieniu – „Ruch Katolicki” i stało się periodykiem wydawanym przez Związek Stowarzyszeń Katolickich<sup>6</sup>. Kolejny raz na mapie wydawnictw

<sup>3</sup> K. Krzysztofek, *Sodalicje mężczyzn w Krakowie na przełomie XIX i XX w.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 16, s. 137-160; też, *Statuty sodalicii mariańskich kobiet w Krakowie w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2018, t. XXI, s. 157-179; J. Sprutta, *Początki Sodalicii Mariańskich w jezuickich kolegiach dawnej Rzeczypospolitej*, „Studia Bydgoskie” 2016, t. 10, s. 295-305; też, *Wizerunek Maryi w pobożności Sodalicii Mariańskiej w świetle czasopisma „Sodalis Marianus”*, „Salvatoris Mater” 2005, t. 7, nr 2, s. 383-391; J. Kurosz, *Obraz Sodalicii Mariańskiej w „Miesięczniku Katechetycznym i Wychowawczym”*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2010, t. 2, s. 163-181; A. Puszcza, *Sodalicje Mariańskie na ziemiach polskich wobec wojny i odzyskania niepodległości w 1918 r.*, „Teki Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego PAN-TN KUL” 2018, t. XV, s. 45-59; W. Guziewicz, *Sodalicja Mariańska w diecezji łomżyńskiej w latach 1918-1939*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2004, t. XXXII, s. 65-77.

<sup>4</sup> A. Mazan, *Pedagogia Związku Sodalicii Mariańskich Uczniów Szkół Średnich w Polsce w latach 1919-1939*, Łomianki 2013; E. Kabat, *Idee wychowawcze i działalność Sodalicii Mariańskich szkół średnich diecezji tarnowskiej w okresie międzywojennym*, „Saeculum Chrsitianum” 1996, t. 3, z. 2, s. 73-99; A. Puszcza, *Sodalicje mariańskie uczniów szkół średnich Krakowa w XIX wieku i w okresie II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Humanistyczne” 2009, t. LVII, z. 2, s. 121-158; P. Kamiński, *Sodalicja Mariańska uczennic Gimnazjum i Liceum im. A. Mickiewicza we Lwowie prowadzona przez O. Teofila Tyrankiewicza*, „Nasza Przeszłość” 2018, t. 129, s. 317-339.

<sup>5</sup> K. Krzysztofek, *Organizacja Sodalicii Mariańskiej Studentek Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1906-1939)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, t. 7, z. 2, s. 273-286; też, *Sodalicja Mariańska Akademików w Krakowie w latach 1891-1953*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2013, t. LXV, z. 1, s. 423-441.

<sup>6</sup> C. Lechicki, *Z dziejów prasy galicyjskiej na przełomie wieków*. („Ruch Katolicki” – „Przedświt”, „Studia Historyczne” 1971, t. 14, nr 2, s. 161-189. Krótka wzmianka na temat tego czasopisma znalazła się również w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995* (red.) Ludwik Grzebień i inni, Kraków 1996.

katolickich „Sodalis Marianus” zaczął wychodzić w roku 1901 i nieprzerwanie ukazywał się do roku 1939, choć w czasie I wojny światowej w ograniczonym zakresie. W podtytule wpisano: *Dwumiesięcznik poświęcony sprawom polskich sodalicji mariańskich*. Wydawany był w Krakowie przez Wydawnictwo Towarzystwa Jezusowego. Nakład wahał się średnio koło 3 tys. egzemplarzy (1922 r. – 2500, 1929 r. – 4000 czy w 1938 r. – 3800). Problematyka czasopisma oscylowała wokół kilku wątków. Najważniejszym wydają się być sprawy organizacyjne i ideologiczne sodalicji. Publikowano także artykuły o charakterze wychowawczym czy mariologicznym. Stosowne miejsce zajmowały także nekrologii sodalisek i sodalisów. Co niezwykle ważne, to drugie czasopismo w żaden sposób nie stanowiło kontynuacji tego dziewiętnastowiecznego. Jedyнным elementem wspólnym był tytuł<sup>7</sup>.

Według danych z 1925 r. na terenie ówczesnej Polski działały 22 sodalicje nauczycielek. W ciągu kolejnych dwóch lat nauczycielki powołały do życia jeszcze sześć sodalicji<sup>8</sup>. W 1928 r. wykazano istnienie 31 sodalicji nauczycielek<sup>9</sup>. Rok później w zestawieniach statystycznych pojawiła się liczba 29<sup>10</sup>.

Ks. Edward Kosibowicz TJ, dokonując zestawienia sodalicji mariańskich w 1931 r. wykazał, że nauczycielki skupione były w 26 tego typu stowarzyszeniach<sup>11</sup>. W kolejnych latach liczba sodalicji mariańskich nauczycielek wahała się między 29 a 34. Trudno było to jednoznacznie ustalić, bowiem nie wszystkie sodalicje wywiązywały się z obowiązków sprawozdawania swojej działalności.

## Sodalicje Mariańskie Pań Nauczycielek

W Częstochowie Sodalicja Pań Nauczycielek zawiązała się 22 czerwca 1922 r. Wyłoniona została z sodalisek należących wcześniej do Sodalicji Panien z Inteligencji Pierwszej i Sodalicji Drugiej. Początkowo należało do niej 6 nauczycielek i 15 uczennic z miejscowego seminarium nauczycielskiego. Patronami tego stowarzyszenia obrano Najświętszą Marię Pannę i św. Jana Kantego. Dość szybko liczba członkiń wzrosła do 34. Ten znaczny rozwój nastąpił do przyłączeniu do Rzymskiej Prima Primarii, co miało miejsce 11 maja 1923 r. Dość szybko w ramach tej organizacji wyłonione zostały trzy sekcje: eucharystyczna, oświatowa i artystyczna. Ta pierwsza zainicjowała wspólne adoracje i nabożeństwa, które w sposób szczególny odbywały się w pierwszą niedzielę miesiąca. Wówczas również wszystkie sodaliski przystępowały do Komunii św. Sekcja oświatowa

<sup>7</sup> *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Lublin 1981, s. 265.

<sup>8</sup> S. Bednarski, *Sodalicje Mariańskie w Polsce w r. 1927*, „Sodalis Marianus” 1928, nr 3, s. 67. (dalej: SM).

<sup>9</sup> S. Bednarski, *Sodalicje Mariańskie w Polsce w r. 1928*, SM 1929, nr 3, s. 42.

<sup>10</sup> E. Kosibowicz, *Sodalicje Mariańskie w Polsce w r. 1929*, SM 1930, nr 5, s. 107.

<sup>11</sup> E. Kosibowicz, *Sodalicje Mariańskie w Polsce w r. 1931*. SM 1932, nr 6, s. 114.

przygotowywała referaty na zabrania, a także pracowała nad statutem sodalicii. Natomiast sekcja artystyczna współpracowała z innymi sodalicjami, a tego efektem były akademie organizowane z okazji ważniejszych rocznic historycznych. Udało się również zorganizować chór. Sodaliski planowały też zawiązać sekcję apologetyczną. Z informacji sprawozdawczych wynikało, że angażowały się politycznie. Szczególnie włączyły się z innymi sodalicjami w kampanię wyborczą do sejmu w 1922 r.<sup>12</sup>

Jasnogórska (Częstochowska) Sodalicia Mariańska Nauczycielek w 1927 r. liczyła 7 lat. Należało do niej wówczas 25 sodalisek. „Nabożeństwa sodalicyjne odbywały się co miesiąc, na których więcej niż połowa przystępowała do Komunii św. Zebrań zarządu było 14. Zebrań ogólnych 24. Frekwencja 75 proc. Zebrań Sekcji Eucharystycznej było 12, Sekcji Misyjnej 12, herbatek było 3, akademii 2, oraz wspólne z innymi Sodalicjami doroczny opłatek i święcone”<sup>13</sup>. Podkreślano także, że najbardziej doniosłym wydarzeniem było przystąpienie do Związku Sodalicii Mariańskich Nauczycielek w Polsce. Jedną z nauczycielek prowadziła sodalicję w seminarium nauczycielskim, gdzie uczyła. Sodaliski częstochowskie włączały się w akcje społeczne. Zaprotestowały przeciwko „nieświęceniu niedziel i świąt w handlu i przemyśle”. Protestowały także przeciwko działalności amerykańskiej IMCA. Uważały, że wywiera ona szkodliwy wpływ na młodzież.

W tym samym roku powstała Sodalicia Pań Nauczycielek w Bydgoszczy. W drugim roku działalności odbyły one 9 spotkań formacyjnych, w ramach których wygłaszały referaty. Ich tematyka oscylowała przede wszystkim wokół kwestii religijnych („Potęga modlitwy” czy „Objawienia przedchrześcijańskie”). Poza tym sodaliski spotykały się raz w miesiącu na zebraniach, które poprzedzone były nabożeństwem. W ramach sodalicii rozwinęło się kilka sekcji, między innymi eucharystyczna czy czytania Pisma Św. Do tej drugiej zapisało się 26 pań. Spotykały się one w mieszkaniu swojej prezydentki, gdzie w towarzystwie księdza moderatora czytały *Dzieje apostołskie*. Spotkania te odbywały się raz w miesiącu. Powołano również biblioteczkę, która była dość skromna bo liczyła zaledwie 41 woluminów. W drugim roku działalności sodalicia ta skupiała już 52 sodaliski i 5 kandydatek<sup>14</sup>. W relacji poświęconej tej sodalicji pojawiły się również nazwiska zarządu, jednakże nie wskazano niestety z jakich szkół pochodziły skupione w organizacji nauczycielki.

W Jarosławiu sodalicia mariańska powstała już w 1902 r., ale dopiero w 1923 r. wydzieliła się z niej ta stanowa, nauczycielska. Patronką została Matka Boża Dobrej Rady. Przewodniczącą była Jadwiga Łączkowska, jedna z jarosławskich

<sup>12</sup> *Sodalicia IV Nauczycielek*, SM 1924, nr 7, s. 125.

<sup>13</sup> O. Kalińska, *Jasna Góra. Sodalicia Mariańska Nauczycielek*, SM 1928, nr 3, s. 77.

<sup>14</sup> *Bydgoszcz. Sodalicia Pań Nauczycielek*, SM 1924, nr 8, s. 136-137.

nauczycielek<sup>15</sup>. W 1936 r. jarosławska Sodalicia świętowała jubileusz – 35-lecia istnienia. Uroczystości odbywały się dwa dni – 10-11 października. Jubileusz obchodzony był wspólnie z Sodalicją Pań. Jednym z elementów uroczystości było posiedzenie, na którym odczytano referat – *Rola Sodalicii w dobie obecnej*. Po nim nastąpiła ożywiona dyskusja, w wyniku której sodaliski postanowiły wstąpić zarówno do Akcji Katolickiej, jak również do Towarzystwa św. Wincentego à Paulo. Podjęły również rezolucję utworzenia sekcji zwalczającej „pornografię kin, przedstawień teatralnych, pism i książek”<sup>16</sup>.

Niezwykle aktywne społecznie były sodaliski-nauczycielki z Poznania. Angażowały się w działalność Stowarzyszenia Młodych Polek. Prowadziły akcje wspierające misje, między innymi zbierały pieniądze na wykupywanie „sierot murzyńskich” oraz abonowały dla uczniów poznańskich szkół czasopismo „Murzynek”. Jedna ze szkół odbierała ponad 120 egzemplarzy tego periodyku. Sodaliski prowadziły korespondencje z polskimi robotnikami w Belgii, prenumerując dla nich czasopisma polskojęzyczne. Angażowały się również w działania charytatywne, jak praca z dziećmi w Polskim Czerwonym Krzyżu, czy prowadzenie wykładów umoralniających dla prostytutek w poznańskich szpitalach. Aktywne były także w Towarzystwie Samoobrony Moralności<sup>17</sup>.

Sodaliski-nauczycielki ze Stanisławowa promowały wśród swoich uczniów Przenajświętszy Sakrament. Organizowały w pierwszy czwartek nabożeństwa dla wszystkich szkół – od powszechnych przez średnie do seminariów nauczycielskich. „Chcąc utrwalić w sercach młodzieży tę niezgłębioną prawdę, że Bóg sam zniżył się do nas i to z niepojętej miłości ku nam, chcąc przejąć ich tą prawdą [...] urządza się we wszystkich szkołach powszechnych przed adoracją 10 minutową pogadankę o Przen[ajświętszym] Sakramencie. Pogadanki te przeprowadzają nauczycielki danej szkoły, w której zawsze przynajmniej jedna należy do naszej Sodalicii”<sup>18</sup>.

Aktywne były także na niwie społecznej. W lokalu Sokoła otworzyły świetlicę, w której opiekowały się dziećmi nieuczęszczającymi do szkoły. Było to od 15 do 20 dzieci. Sodaliski-nauczycielki dwa razy w tygodniu udzielały im lekcji czytania i pisania, ale też przygotowywały dzieci do przyjęcia I Komunii św. Po zajęciach dzieci zostawały na zabawie, a także otrzymywały posiłek w formie podwieczorku lub drugiego śniadania<sup>19</sup>.

Poza tą świetlicą powstała jeszcze jedna, w której nauczano polskie dzieci. „Trzy razy w tygodniu odbywały się zebrania świetlicowe; ze świetlicy korzystało

<sup>15</sup> Jarosław – Kongregacja Nauczycielek, SM 1925, nr 1, s. 10-11.

<sup>16</sup> Jarosław. Sodalicia Nauczycielek, SM 1937, nr 9, s. 411-412.

<sup>17</sup> Poznań. Sodalicia Nauczycielek, SM 1926, nr 1, s. 11-12.

<sup>18</sup> Stanisławów. Wielkie dzieło Sodalicii Nauczycielek, SM 1926, nr 6, s. 91.

<sup>19</sup> Stanisławów. Sodalicia Pań Nauczycielek, SM 1937, nr 9, s. 410.

25 dzieci. Pierwszą godzinę zajęć poświęcało się nauce, przygotowaniu lekcji szkolnych, pisaniu zadań, drugą zabawie, grom towarzyskim, itp. Prowadzono też akcję dożywiania<sup>20</sup>. Tę ostatnią wspierał finansowo magistrat miasta.

Warto dodać, że redakcja „Sodalis Marianus” uznała to działanie za jak najbardziej godne pochwały. Co więcej, uważano że inne sodalicje powinny czerpać przykład z działania swoich koleżanek sodalisek-nauczycielek stanisławowskich<sup>21</sup>. W 1928 r. na czele Sodalicji Pań Nauczycielek w Stanisławowie stała Józefa Angerówna. Moderatorem był ks. Tomasz Nawrocki, jezuita<sup>22</sup>.

Warszawskim sodaliskom-nauczycielkom patronowała Matka Boska Jasnogórska. Sodalicja ta była jedną z trzech działających w Związku Sodalicji skupionych przy Towarzystwie Szkolnym (założonym w 1918 r. przez Zofię Wołoską). Towarzystwo miało prawo do zakładania i prowadzenia szkół. Oprócz sodalicji nauczycielek były jeszcze: uczennic VIII klasy gimnazjum i uczennic seminarium nauczycielskiego. Jak pisały same sodaliski: „Sodalicja nasza jako fachowo-nauczycielska zajmowała się całym szeregiem zagadnień ściśle odnoszących się do spraw szkolnych i oświatowych”<sup>23</sup>. Sodalicja ta należała do jednej z najbardziej licznych. Skupiała ona w 1929 r. 116 członkiń. Należały do nich również członkinie spoza stolicy. Działyły w dwóch sekcjach – eucharystycznej i miłosierdzia. W tej ostatniej szczególną uwagę poświęcano młodzieży szkolnej, szczególnie niezamożną. Zbierano pieniądze i ubrania dla dziewcząt<sup>24</sup>.

W 1931 r. siedzibą sodalicji był gmach gimnazjum Zofii Wołoskiej przy ul. Pieknej 28. Jej szeregi często zasilaly absolwentki seminarium nauczycielskiego. Aktywną była sekcja eucharystyczna, natomiast sekcja miłosierdzia wspomagała niezamożną uczącą się młodzież<sup>25</sup>.

Prawdopodobnie sodalicja ta nie przetrwała, bowiem na łamach „Sodalis Marianus” z 1935 r. można przeczytać, że Sodalicja Nauczycielek w Warszawie powstała 8 grudnia 1932 r. Pierwszym jej moderatorem był ks. Feliks de Ville, a później ks. Bronisław Kulesza. W momencie zawiązywania stowarzyszenia liczyło ono 16 członkiń, a w ciągu roku powiększyło się o kolejnych 14. Była to znikoma liczba, biorąc pod uwagę, że w stolicy pracowało wówczas około tysiąca nauczycielek<sup>26</sup>. Być może pojawiła się też pewna nieścisłość i mogło chodzić o nową sodalicję nauczycielek.

<sup>20</sup> Tamże, s. 411.

<sup>21</sup> Tamże.

<sup>22</sup> Stanisławów. Sodalicja Pań Nauczycielek, SM 1928, nr 11, s. 229.

<sup>23</sup> Warszawa. Sodalicja Nauczycielek Matki Boskiej Jasnogórskiej, SM 1927, nr 10, s. 156.

<sup>24</sup> Sprawozdanie z działalności Sodalicji Nauczycielek pod wezw. Matki Boskiej Jasnogórskiej w Warszawie, SM 1930, nr 1, s. 18.

<sup>25</sup> Sprawozdanie z działalności Sodalicji Nauczycielek pod wezwaniem Matki Boskiej Jasnogórskiej w Warszawie, SM 1931, nr 3, s. 75-76.

<sup>26</sup> Warszawa. Z życia Sodalicji Nauczycielek, SM 1935, nr 6, s. 129.

Rok 1927 był dwudziestym drugim rokiem działalności sodalicii nauczycielek przemyskich. W krótkim sprawozdaniu za lata 1926-1927 podkreśliły udział w rekolekcjach prowadzonych przez salezjanina – ks. Jana Świerca. Ważnym wątkiem było przystąpienie sodalicii do Związku Sodalicii Pań Nauczycielek. Akces taki zgłosiły delegatki podczas zjazdu, który odbywał się w Krakowie. Sodalicia liczyła wówczas 31 członkiń i 12 aspirantek. Sodaliski ofiarowały również Komunię św. w pierwsze soboty miesiąca w intencji Ojczyzny<sup>27</sup>.

W 1927 r. swój jubileusz 25-lecia działalności obchodziła dość interesując organizacyjnie Sodalicia Nauczycielek Wiejskich Ziemi Krakowskiej. Nie była zatem związana z żadnym konkretnym miastem, ale skupiała nauczycielki pracujące w szkołach wiejskich na ziemi krakowskiej. Uroczystości odbywały się między innymi w Zakładzie SS. Urszulanek w Krakowie. Udział w nich wzięły inne sodalície, z nauczycielskimi (z Jarosławia, Tarnowa, Bochni, Zakopanego i Katowic) na czele<sup>28</sup>. W Sodalicii tej, oprócz standardowych sekcji, działała także sekcja opieki nad żeńską młodzieżą pozaszkolną, która współpracowała ściśle ze Związkiem Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej. Z kolei sekcja oświatowa starała się ułatwiać nauczycielkom zapoznanie się z nowymi prądami w nauczaniu. W tym zakresie już w 1921 r. zorganizowano kilkudniowy kurs, który obejmował od 8 do 9 lekcji dziennie. Poza tym organizowano wykłady dla nauczycieli, w których uczestniczyło 80 osób. Na podstawie planów ministerialnych sodaliski zorganizowały także kurs gramatyki polskiej, a w 1923 kurs kroju i szycia<sup>29</sup>.

Taki sam jubileusz tylko dwa lata później obchodziła Sodalicia Nauczycielek z Nowego Sącza. Obchody 25-lecia poprzedziły trzydniowe rekolekcje, a sama uroczystość miała miejsce 19 maja. Stowarzyszenie liczyło wówczas 44 członkinie, z czego 8 było spoza miasta. Na jego czele stała Maria Pazdanowska<sup>30</sup>.

Szerszy zasięg terytorialny miała także Sodalicia Mariańska Nauczycielek Ziemi Śląskiej. Zawiązała się ona w styczniu 1924 r. w Rudzie, a następnie przeniesiono ją do Katowic. Po roku działalności liczyła 25 członkiń. Opiekunem był ks. Józef Bok – jezuita. W 1929 r. liczba sodalisek sięgnęła już 115. „Cechą charakterystyczną Sodalicii jest, że członkinie nie mieszkają w Katowicach, tylko w przeważnej części dojeżdżają z bliższych i dalszych okolic, tak, że 49 miejscowości śląskich jest reprezentowanych w Sodalicii katowickiej”<sup>31</sup>. Jak podkreślały same sodaliski miało to pozytywne strony, bowiem idea szerzyła się niemal na

<sup>27</sup> *Przemyśl. Sodalicia Pań Nauczycielek*, SM 1928, nr 3, s. 75-76.

<sup>28</sup> M. Połasińska, *25-lecie Sodalicii Nauczycielek Wiejskich Ziemi Krakowskiej*, SM 1928, nr 4, s. 107.

<sup>29</sup> Tamże, s. 110.

<sup>30</sup> *Jubileusz 25-lecia Sodalicii Mariańskiej Nauczycielek w Nowym Sączu*, SM 1929, nr 9, s. 150.

<sup>31</sup> *Sprawozdanie z działalności Sodalicii M. Nauczycielek Ziemi Śląskiej w Katowicach*, SM 1929, nr 12, s. 241.

cały Śląsk. Ale były też ujemne strony, bowiem odległości, które trzeba było pokonać, aby dostać się do Katowic uniemożliwiały czasami zaangażowanie się w działalność poszczególnych sekcji. Sekcja eucharystyczna poradziła sobie z tym tak, że powołała ogniska. Pod koniec 1929 r. było ich 9. Zwiększająca się liczba sodalisek sprawiła, że w 1930 r. z katowickiej sodalicji wyodrębniono samodzielną w Rybniku. Przynależało do niej 35 nauczycielek, a moderatorem został ks. Tomasz Puchała, co interesujące nie jezuita, a werbista.

W Łodzi natomiast sodalicja skupiała katechetki i nauczycielki. W 1927 r. wybrany został nowy zarząd, na którego czele stanęła Janina Merkleinowa. Sekretarką wybrano Marię Cierpicką. W sumie sodalicja liczyła 54 członkinie. Były również dwie kandydatki<sup>32</sup>.

Sodalicje Pań Nauczycielek działały nie tylko w dużych miastach, ale również w mniejszych. Przykładem może być Łańcut. Należało do niej 39 kobiet, a jedna kandydatka aspirowała do przyjęcia. Prezydentką była Faustyna Madeyska, a moderatorem ks. Walenty Mazanek. Spotkania odbywały się w pierwsze piątki miesiąca, przy około 25 osobowej frekwencji. Jedną z sekcji działających w ramach tego stowarzyszenia była opieka nad młodzieżą. Przejawem jej działalności była troska o młodzież rzemieślniczą<sup>33</sup>.

Nauczycielki lubelskie swoją sodalicję założyły 10 kwietnia 1920 r. Wtedy to odbyło się zebranie organizacyjne, na które przybyły 4 sodaliski z innych stowarzyszeń oraz 38 kandydatek nie tylko z Lublina, ale także z okolicznych miejscowości. Inicjatorem był ks. Begiert<sup>34</sup> – jezuita. Pierwsze zebranie ogólne odbyło się 8 maja tegoż roku. Sodalicja przyjęła patronat Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i św. Stanisława Biskupa, a moderatorem został ks. Józef Mieloch. Po jego śmierci – ks. Jan Dzikiewicz. Obaj byli jezuitami. Spotkania odbywały się cyklicznie w czwartą niedzielę miesiąca. Po 10 latach istnienia stan liczebny sodalicji wynosił 50 członkiń i 3 aspirantki<sup>35</sup>.

Rzeszowskie nauczycielki w roku 1931 obchodziły swój srebrny jubileusz (powstała w 1906 r.). Sodalicja liczyła wówczas 53 członkinie i, jak sprawozdawały same zainteresowane, liczebność utrzymywała się mniej więcej na stałym poziomie. Sodalicja pracowała w pięciu sekcjach: ascetycznej, odczytowej, misyjnej, robót kościelnych i gospodarczych. Sekcja odczytowa spotykała się raz na kwartał i omawiała głównie zagadnienia dotyczące wychowania religijnego młodzieży.

<sup>32</sup> Łódź. *Sod. Katechetek i Nauczycielek*, SM 1928, nr 7-8, s. 182.

<sup>33</sup> Łańcut. *Sodaliczja Pań Nauczycielek*, SM 1928, nr 9, s. 197.

<sup>34</sup> Nie udało się ustalić imienia.

<sup>35</sup> *Sprawozdanie z działalności Sodalicji Mariańskiej Nauczycielek w Lublinie w okresie 10-lecia (1920-1930)*, SM 1930, nr 6, s. 132-133.

Sodalicja organizowała również coroczne rekolekcje dla nauczycielek. Odbływały się one w kaplicy sióstr felicjanek<sup>36</sup>.

W Podhajcach Sodalicja Mariańska Nauczycielek powstała w 1930 r. Idea ta narodziła się podczas rekolekcji, jakie odbywały się w Litwinowie. Dość szybko przystąpiono do organizacji. Formalne sprawy organizował ks. Stanisław Popkiewicz, późniejszy moderator. Potrzeba jej organizacji wynikała z faktu, że pomiędzy Lwowem, Stanisławowem i Tarnopolem nie było takiego stowarzyszenia<sup>37</sup>.

2 lutego 1937 r. był dniem szczególnym dla Sodalicji Nauczycielek we Lwowie. Obchodziły one wówczas jubileusz 40-lecia. Biskup Eugeniusz Baziak otworzył wystawę, a arcybiskup Bolesław Twardowski odprawił uroczyste nabożeństwo. Lwowska sodalicja nauczycielek należała do najliczniejszych w Polsce. W roku jubileuszu liczyła sobie 180 członkiń, które skupione były w 5 sekcjach. Każda z tych sekcji posiadała swoją przewodniczącą. Za jedno z kluczowych elementów działalności uznano organizację corocznych rekolekcji zamkniętych nie tylko dla członkiń, ale również dla zainteresowanych nauczycielek. „Rekolekcje te odbywane w ciszy murów klasztornych w skupieniu, są dla nauczycielek pracujących w ciężkich warunkach – mocną podporą duchową [...]”<sup>38</sup>.

W pozostałych sprawozdaniach, relacjach dotyczących sodalicii mariańskich nauczycielek gros wiadomości dotyczyły ich zaangażowania religijnego. Pisano o nabożeństwach i rekolekcjach, w których uczestniczyły.

## Związek Sodalicii Mariańskich Nauczycielek

Duża liczba sodalicii mariańskich dała impuls do nawiązania współpracy pomiędzy nimi. Powstała idea powołania związku tych stowarzyszeń. W wakacyjnym numerze „Sodalis Marianus” w roku 1926 pojawiła się informacja o planowanym zjeździe sodalicii nauczycielek. Przygotowania do niego trwały od jakiegoś czasu, ale ostatecznie miał się odbyć w dniach 31 października i 1 listopada. Jednym z jego celów było utworzenie związku tych sodalicii i opracowania statutu. W jego treści miały się znaleźć dwie ważne kwestie „praca nauczycielki sodaliski nad umoralnieniem dzieci w szkole i poza szkołą”. Choć już od początku organizacji zjazdu pojawiły się pewne kłopoty związane z zainteresowaniem tym wydarzeniem. Na 32 rozesłane zaproszenia, odpowiedź z potwierdzeniem udziału przysłało nieco ponad połowa sodalicii (18). Organizatorzy uważali, że w Krakowie, bo tam się miało odbywać to spotkanie, nie może zabraknąć żadnej

<sup>36</sup> 25 lecie Sodalicii M. Nauczycielek w Rzeszowie, SM 1932, nr 4, s. 89-91.

<sup>37</sup> Nowa Sodalicja Pań i Nauczycielek pod wezw. M.B.Kr. Polski i św. Jadwigi w Podhajcach, SM 1932, nr 7-8, s. 146-147.

<sup>38</sup> M. Rudzińska, Lwów. Sprawozdanie z uroczystości jubileuszowych Sodalicii Nauczycielek, SM 1937, nr 4, s. 194-195.

z sodalicii nauczycielek<sup>39</sup>. Choć „Sodalis Marianus” nie podawał relacji z tego zjazdu, Związek Sodalicii Nauczycielek został powołany do życia.

Z powodu małego zainteresowania ze strony sodalicii nie odbył się planowany na grudzień 1927 r. Zjazd Związku. Z komunikatu wynikało, że do Związku przystąpiło 25 sodalicii, ale odpowiedź co do uczestnictwa w zjeździe udzieliło zaledwie 13 z nich, przy czym dwie swój przyjazd stawiały pod znakiem zapytania. Trzeba zaznaczyć, że w organizacji zjazdu pojawił się pewien chaos. Władze związku wiedziały o zgłoszeniu 13 sodalicii, tymczasem sodalicja częstochowska, która była odpowiedzialna za organizację zjazdu posiadała potwierdzenia obecności od 22 sodalicii. Nowy termin zjazdu wyznaczono na 12-14 kwietnia 1928 r. W jego ramach planowano korekty w statucie, gdyż obecny nie spełniał oczekiwań. Planowano również przedstawić sprawozdanie z rozwoju sodalicii nauczycielskich. Z podpisów pod komunikatem wiadomo, że prezeską była Maria Lilling, sekretarką Helena Grottówna. Moderatorem był ks. Romuald Moskała – jezuita<sup>40</sup>.

Zjazd ostatecznie odbył się w dniach 11-13 kwietnia 1928 r. w Częstochowie. Na 25 sodalicii reprezentowanych w Związku obecne były reprezentantki 18. W czasie zjazdu oprócz wątków religijnych (modlitw i nabożeństw) pojawiły się zagadnienia dotyczące pedagogiki i psychologii. Wygłoszono trzy referaty: „1) ujemne objawy psychiki obecnej młodzieży żeńskiej, 2) przeciwdziałanie niebezpieczeństwom grożącym tej młodzieży, środkami naturalnymi, 3) przeciwdziałanie środkami nadprzyrodzonymi”. Po każdym z nich sodaliski prowadziły aktywną dyskusję nad treścią wystąpienia<sup>41</sup>.

Efektem tej dyskusji, jak również samego zjazdu, były wypracowane rezolucje, w których główny nacisk położono na „konieczną potrzebę podniesienia stanu zdrowia moralnego, a także fizycznego młodzieży szkolnej”. Zalecano sodaliskom dążenie do tego, aby uzyskać większy wpływ bezpośredni lub pośredni na młodzież. Wskazywano przy tym, jakich „narzędzi” naturalnych i nadprzyrodzonych należy użyć. W tym pierwszym przypadku należało wykorzystać choćby odpowiednie książki czy harcerstwo. W drugim natomiast sugerowano na przykład „położenie silnego nacisku na budzenie świadomości sumienia”. Sodaliski zobowiązały się także: „a) nie nosić sukien zbyt krótkich, zbyt wyciętych, przezroczystych i bez rękawów, b) pończoch koloru cielistego, jako też nie pozwolić ich nosić osobom od siebie zależnym”<sup>42</sup>.

<sup>39</sup> *Przyszły Zjazd Sod. Nauczycielek*, SM 1926, nr 7-8, s. 124-125.

<sup>40</sup> *Komunikat Zarządu Związku Sodalicii Nauczycielek w Polsce*, SM 1928, nr 2, s. 63-64.

<sup>41</sup> *Sprawozdanie z II-go ogólnopolskiego Zjazdu Delegatek Związku S.M.N. w Polsce*, SM 1928, nr 6, s. 143.

<sup>42</sup> *Tamże*, s. 145-146.

Podczas tego zjazdu pojawił się jeszcze jeden ważny wątek, który miał pewne zabarwienie ideologiczne. Otóż nauczyciele mogli wówczas skupiać się w dwóch wiodących związkach zawodowych. Pierwszym z nich (najliczniejszym) był Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (od 1930 r. Związek Nauczycielstwa Polskiego), drugim – Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (SChNNSP). Ten pierwszy (choć należeli do niego również duchowni) ideologicznie związany był z ruchami ludowymi i lewicującymi. Stąd też Zjazd uchwalił, że nauczycielski należące do Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych nie mogą przynależeć do sodalicii mariańskich. Wychodzono z założenia, że Związek ten jest antykatolicki i zajmuje bierne stanowisko wobec prób zwalczania religii w szkołach. Zachęcano także sodaliski do wstępowania i popierania SChNNSP. Delegatki równie krytycznie odniosły się do projektu nowej ustawy o ustroju szkolnictwa. Podkreślały odejście od ducha religijnego w wychowaniu<sup>43</sup>.

Trzeci zjazd Związku Sodalicji Mariańskich Nauczycielek planowany był w kwietniu 1929 r. w Kaliszu. Tymczasem odbył się na początku lipca w Poznaniu. Zjechało na niego ponad 240 osób. Obecnych było także ośmiu moderatorów z ks. R. Moskałą na czele. Po nabożeństwie i oficjalnym otwarciu zjazdu, rozpoczęły się obrady plenarne. Uczestniczki wysłuchały kilku referatów np.: *Krucjata Eucharystyczna a Sodalicje Nauczycielek* (ks. Bok SJ), czy *Istota Sodalicji i jej znaczenie w dobie obecnej* przygotowanego przez M. Zelisławską z Częstochowy. W dalszej części dyskusja toczyła się wokół dwóch referatów przygotowanych przez sodaliski ze Stanisławowa i Kalisza. Dotyczyły one indywidualności sodalisek i ich wpływu nie tylko na życie w stowarzyszeniu, ale także na otoczenie. Dyskusja ukierunkowała się przede wszystkim na wpływ sodalisek na powierzoną im młodzież w szkole<sup>44</sup>.

Zjazd podtrzymał kilka swoich uchwał z poprzednich lat. Nie licząc tych odnoszących się do sfery religijnej, delegatki postanowiły podjąć starania, aby wpłynąć na władze szkół, szczególnie żeńskich (w tym przede wszystkim seminariów nauczycielskich) aby wychowawstwo powierzać w tych placówkach wyłącznie kobietom. Dalej toczyły się również dyskusje wokół statutu Związku. Pracowano także nad statutem wzorcowym dla poszczególnych sodalicji nauczycielskich<sup>45</sup>.

W dniach 25-26 czerwca 1933 r. w Nowym Sączu odbyły się już szósty zjazd Związku. Poprzedzony został rekolekcjami, w których uczestniczyło 50 nauczycielek i 40 abiturientek seminariów nauczycielskich. W samym zjeździe uczestniczyło 47 sodalisek z 25 sodalicji. Zostały one powitane nie tylko przez prezydentkę

<sup>43</sup> Tamże, s. 147-148.

<sup>44</sup> H. Grottówna, *Sprawozdanie z Zjazdu Delegatek Sodalicji Mariańskich Nauczycielek*, SM 1929, nr 9, s. 145.

<sup>45</sup> Tamże, s. 146-148.

nowosądeckiej sodalicii nauczycielek, ale również przez prezydenta Nowego Sącza – Romana Sichrawę i starostę nowosądeckiego – Macieja Łacha. Obrady toczyły się w „Białym Klasztorze” sióstr niepokalanek. Poza dyskusją nad referatami relacjonowano okoliczności zakupu domu wypoczynkowego do sodalisek. Z treści sprawozdania wiadomo, że wcześniejsze zjazdy, odbyły się w Poznaniu, Toruniu i w Warszawie. Do Związku przynależało wówczas 31 sodalicii z ponad 1600 członkiniami. Do grona najmłodszych sodalicii nauczycielskich zaliczono te z Warszawy, Grudziądza, Wielkich Piekar i Pacanowa. Nową prezydentką zarządu została H. Grottówna<sup>46</sup>.

Według danych z 1934 r. do Związku należały już 33 sodalicje i ponad 1800 członkiń. W sprawozdaniu z okresu od 1 lipca 1933 r. do 1 lipca 1934 r. odnotowano zgon 13 sodalisek, 85 wystąpiło, 30 wykluczono i przyjęto 30 nowych. Największe straty osobowe poniosła sodalicja w Sokalu, z której wystąpiło 30 sodalisek. Spowodowane było to dużym rozproszeniem, większość nauczycielek była spoza miasta. Najwięcej – 30 – przyjęto do sodalicii w Krakowie. Sodalicje nauczycielek wchodzących w skład Związku nie były jednolite, ani pod kątem organizacyjnym, ani działalności jaką prowadziły<sup>47</sup>.

Cenny w treści tego sprawozdania wydaje się wykaz wszystkich miast i miejscowości, w których działały sodalicje nauczycielek. W kolejności alfabetycznej były to: Białystok (19 członkiń), Bochnia (38), Bydgoszcz (103), Chyrów (25), Częstochowa (20), Gdynia (21), Grudziądz (brak danych), Jarosław (61), Kalisz (48), Katowice (156), Kołomyja (42), Kraków (miejska – 115, ziemską – 71), Lublin (57), Lwów (169), Łuck (114), Nowy Sącz (54), Nowy Targ (19), Pacanów (10), Piekary Wielkie (24), Piotrków Trybunalski (36), Przemyśl (36), Rybnik (45), Rzeszów (51), Sokal (35), Stanisławów (83), Stara Wieś (89), Tarnów (112), Toruń (27), Warszawa (25) i Wilno (70). Poza tym funkcjonowały jeszcze dwa koła: w Brodnicy (21) i Świeciu (12)<sup>48</sup>.

Miejscem obrad VII zjazdu Związku Sodalicii Mariańskich Nauczycielek był Lublin. Obrady odbywały się w dniach 24-25 czerwca 1935 r. Protektoratu wydarzeniu udzielił bp Marian Fulman – ordynariusz lubelski. Przebieg tego spotkania w swej strukturze organizacyjnej był podobny do poprzednich. Ważne są jednakże rezolucje przyjęte przez nauczycielki-sodaliski, szczególnie te, które odnosiły się do spraw oświatowych i wychowawczych. Polecano zatem swoim członkiniom aby mocniej uświadamiały rodziców o potrzebie katolickiego wychowania swoich dzieci. Zarząd Związku zamierzał się zwrócić „do czynników miarodajnych” z wnioskiem o cofnięcie zarządzenia, które wprowadzało koedukację w polskich

<sup>46</sup> VI. *Zjazd delegatek Związku Sodalicii Nauczycielek*, SM 1933, nr 9, s. 151.

<sup>47</sup> *Związek Sodalicji Maryjnych Nauczycielek w Polsce. Sprawozdanie za czas od 1 lipca 1933 r. do 1 lipca 1934 r.*, SM 1925, s. 117.

<sup>48</sup> Tamże, s. 120.

szkołach. Sodaliski uważały ten system za moralnie szkodliwy. Przeciwnie były laicyzacji podręczników szkolnych. Stąd też zamierzały wystosować stosowny memoriał do Episkopatu<sup>49</sup>.

W połowie 1936 r. Zarząd Związku ubolewał nad osłabieniem działalności niektórych sodalicji nauczycielskich. Uważano, że jest to z jednej strony odzwierciedlenie ciężkich czasów, ale także trudnego położenia nauczycielstwa. Niektóre sodalicje nie nadesłały stosownych sprawozdań, w innych zaistniała potrzeba kilkukrotnego monitowania. W 1935 r. do Związku należało 30 sodalicji i 2 koła. W ciągu roku sprawozdawczego (30 czerwca 1934 – 1 lipca 1935), szeregi stowarzyszenia opuściło ponad 100 sodalisek, z czego 11 zmarło, 79 wystąpiło dobrowolnie i 11 wykluczono. Do sodalicji wstąpiły w tym czasie 133 kobiety-nauczycielki. Najbardziej liczną była lwowska sodalicja nauczycielek. Liczyła 171 członkiń<sup>50</sup>.

Pisano również: „Odmienne warunki bytowania różnych Sodalicji są powodem znacznych odchyień tak w odniesieniu do sodalicyjnych nabożeństw, zebrani i praktyk religijnych, związanych ściśle z życiem sodalicyjnym, jak również w działalności zewnętrznej poszczególnych Sodalicji. Najlepiej przedstawiają się pod tym względem te Sodalicje, którym łatwo było skupić swoje członkinie, a więc Sodalicje w większych miastach; gorzej przedstawia się sprawa tam, gdzie znaczna ilość członkiń, często nawet większość, musiała dojeżdżać na zebrania i nabożeństwa, lub tam gdzie prezydentka nie mieszkała w miejscu siedziby Sodalicji”<sup>51</sup>.

Ze sprawozdania za okres od czerwca 1935 r. do lipca 1936 r. wynika, że szeregi związku zasiły trzy nowe sodalicje nauczycielek. W Częstochowie i Poznaniu powstały dwie nowe (nazywane drugimi) sodalicje nauczycielskie. Dołączyła również sodalicja z Grodna. Z kolei sodalicja w Nowym Targu nie prowadziła żadnej działalności. W sumie w Związku skupione były 33 sodalicje i 2 koła. Trudno było jednakże podsumować dokładnie działalność owych sodalicji, bowiem osiem z nich nie nadesłało sprawozdań. Tłumaczono to obciążeniem w pracy nauczycieli, ale też brakiem karność w samych sodalicjach<sup>52</sup>.

Ze sprawozdania wynika również, że sodalicje nauczycielek poszerzały obszary swojej działalności społecznej. Przykładem może być krakowska sodalicja, która zorganizowała sekcję „pośrednictwa udzielania informacji o posadach i zajęciach prywatnych”. Jej działalność przełożyła się na to, że kilka sodalisek znalazło pracę,

<sup>49</sup> *Lublin. Sprawozdanie z VII zjazdu Sodalicji Marjańskich p, Nauczycielek*, SM 1935, nr 10, s. 186-189.

<sup>50</sup> *Sprawozdanie Związku Sodal. Marj. Nauczycielek w Polsce. Za cza od 30 czerwca 1934 r. do 1 lipca 1935 r.*, SM 1936, nr 7-8, s. 140.

<sup>51</sup> Tamże, s. 140.

<sup>52</sup> *Związek Sodalicyjnych Nauczycielek w Polsce. Sprawozdanie za czas od 30 czerwca 1935 r. do 1 lipca 1936 r.*, SM 1937, nr 4, s. 185.

na przykład w charakterze korepetytorek. Sugerowano również, żeby inne sodalicje miały na uwadze absolwentki seminariów nauczycielskich, a później liceów pedagogicznych, które po skończeniu szkoły pozostawały na bezrobociu. Dużą aktywność wykazywały sekcje miłosierdzia. W Stanisławowie zorganizowano świetlicę dla najuboższej młodzieży. W Toruniu młodzież dożywiano, a w Chyrowie sodaliski opiekowały się starszym człowiekiem<sup>53</sup>.

Kolejny – VIII Zjazd Związku zorganizowany został w Warszawie w dniach od 31 października do 1 listopada 1937 r. Wydarzenie to swoim protektorem objął kardynał Aleksander Kakowski. Wzięły w nim udział 103 osoby z 31 sodalicji. Ideą przewodnią Zjazdu było hasło: *Nauczycielstwo katolickie w walce z współczesnymi prądami komunistycznymi i antyreligijnymi*. Wygłoszono wówczas trzy referaty, w tym jeden ks. R. Moskały – *Sodalicje nauczycielek wobec współczesnej sytuacji nauczycielstwa polskiego*. W efekcie obrad przyjęto aż 10 uchwał. Sugerowano nawiązanie porozumienia z innymi organizacjami pracującymi w duchu katolickim i narodowym w obszarze nauczania i wychowania. Zabroniono – na czas uzdrowienia stosunków w ZNP – przynależenia sodaliskom do tej organizacji związkowej. Zamierzano wesprzeć teoretycznie i praktycznie sodalicje wiejskie, celem budzenia i podtrzymywania w nich ducha polskiego. Uchwałę szóstą przyjęto w następującej treści: „Nauczycielki-sodaliski zobowiązują się do ciągłego pogłębiania swej wiedzy religijnej, społecznej i pedagogicznej, by intelektualnie i moralnie uzbrojone, mogły nie tylko powierzona sobie działalność wychować na dobrych katolików i dzielnych obywateli polskich, ale i wśród rzesz polskiego nauczycielstwa spełniać również swe apostolskie zadanie, do którego dążyć będą zarówno swą indywidualną pracą, jak i zbiorowym wysiłkiem sodalicyjnych zespołów”<sup>54</sup>. Delegatki opowiadały się również za szkołami wyznaniowymi, w tym przypadku katolickim.

## Podsumowanie

Powyższe rozważania należy traktować jako wstęp do badań. Analiza zawartości czasopisma „Sodalis Marianus” pozwala rozróżnić co do liczby tego typu sodalicji mariańskich. Daje również możliwość ustalenia w jakich miastach te stowarzyszenia działały. Miały one charakter ściśle religijny, ale nie stroniły od działalności charytatywnej i społecznej. Wydaje się, że należy poświęcić tym stowarzyszeniom więcej uwagi naukowej. Rozeznanie w ilości sodalicji i ustalenie miejsc występowania otwiera drogę do pogłębionych kwerend archiwalnych i bibliotecznych, z wykorzystaniem prasy lokalnej. Dałoby to interesujący obraz zaangażowania sodalisk-nauczycielek nie tylko w życie religijne, ale także poka-

<sup>53</sup> Tamże, s. 191.

<sup>54</sup> VIII Zjazd delegatek Związku Sodalicyj Nauczycielek, SM 1937, nr 12, s. 552-553.

zania ich roli w społeczeństwie. Ponad 30 tego typu stowarzyszeń i ponad 1800 członkiń jest wystarczającym impulsem badawczym. Osobną kwestię stanowią sodalicje nauczycieli.

## References

### Bibliografia

#### Prasa

„Sodalis Marianus” 1924-1939

### Opracowania

*Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Lublin 1981  
*Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995* (red.) Ludwik Grzebień i inni, Kraków 1996.

Guzewicz W., *Sodaliczka Mariańska w diecezji łomżyńskiej w latach 1918-1939*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2004, t. XXXII, s. 65-77.

Iwanicki M., *Spółeczna działalność pozaszkolna nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918-1939*, Olsztyn 1984.

Kabat E., *Idee wychowawcze i działalność Sodaliczki Mariańskich szkół średnich diecezji tarnowskiej w okresie międzywojennym*, „Saeculum Chrsitianum” 1996, t. 3, z. 2, s. 73-99.

Kamiński P., *Sodaliczka Mariańska uczennic Gimnazjum i Liceum im. A. Mickiewicza we Lwowie prowadzona przez O. Teofila Tyrankiewicza*, „Nasza Przyszłość” 2018, t. 129, s. 317-339.

Krzysztofek K., *Organizacja Sodaliczki Mariańskiej Studentek Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1906-1939)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, t. 7, z. 2, s. 273-286.

Krzysztofek K., *Sodaliczka Mariańska Akademików w Krakowie w latach 1891-1953*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2013, t. LXV, z. 1, s. 423-441.

Krzysztofek K., *Sodaliczki mężczyzn w Krakowie na przełomie XIX i XX w.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 16, s. 137-160.

Krzysztofek K., *Statuty sodaliczki mariańskich kobiet w Krakowie w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2018, t. XXI, s. 157-179.

Kurosz J., *Obraz Sodaliczki Mariańskiej w „Miesięczniku Katechetycznym i Wychowawczym”*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2010, t. 2, s. 163-181.

Lechicki C., *Z dziejów prasy galicyjskiej na przełomie wieków*. („Ruch Katolicki” – „Przedświt”, „Studia Historyczne” 1971, t. 14, nr 2.

Mazan A., *Pedagogia Związku Sodaliczki Mariańskich Uczniów Szkół Średnich w Polsce w latach 1919-1939*, Łomianki 2013.

Puszcza A., *Sodaliczki Mariańskie na ziemiach polskich wobec wojny i odzyskania niepodległości w 1918 r.*, „Teki Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego PAN-TN KUL” 2018, t. XV, s. 45-59.

Puszcza A., *Sodaliczki mariańskie uczniów szkół średnich Krakowa w XIX wieku i w okresie II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Humanistyczne” 2009, t. LVII, z. 2, s. 121-158.

Sprutta J., *Początki Sodaliczki Mariańskich w jezuickich kolegiach dawnej Rzeczypospolitej*, „Studia Bydgoskie” 2016, t. 10, s. 295-305.

taż, *Wizerunek Maryi w pobożności Sodaliczki Mariańskiej w świetle czasopisma „Sodalis Marianus”*, „Salvatoris Mater” 2005, t. 7, nr 2., s. 383-391.